

A gyermek évszázada előtti Ellen Key

Poros Andrea

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Vitéz János Tanárképző Központ,
Óvó-és Tanítóképző Tanszék, Esztergom**

porosandi@hotmail.com

Ellen Key nem szorul bemutatásra. Svéd reformpedagógus, gondolkodó, író volt. Korának népszerű előadója. Előfordult, hogy egyszerre több mint négyszázan hallgatták. *Björndahl* (2006) számításai szerint akkoriban mintegy tízezer emberhez jutottak el Ellen Key szavai. Ellen Key azon kevés svéd írók egyike, aki pedagógiai témájú írásaival nemzetközi hírnévre is szert tett. Rendszeresen publikált nemcsak pedagógiai tartalmú írásokat. Nagyon sokoldalú volt, széles érdeklődési körrel. Az irodalom, a művészet, vallási-és politikai kérdések, a nők választójoga, a szerelem, a házasság, háború és béke kérdése mind szerepelt írásaiban és előadásaiban.

Ellen Key 1900-ban megjelent *Barnets århundrade* (A gyermek évszázada) című művének 1902-ben kiadott német fordításával hívta fel magára a világ figyelmét. Műve felbolygatta a tudóstársadalmat. Merész, gondolataival megosztotta hazája tudósait is. Olyan területekre tévedt radikális gondolatai révén, melyek miatt komoly támadások érték Svédországban és úgy döntött, külföldre távozik hosszabb időre. Ekkor találkozhatott vele a magyar közönség is 1905-ben Budapesten. Magyarul híres műve a németországi megjelenés után, átdolgozott formában, került az olvasóközönség elé.

Ellen Key *A gyermek évszázada* megjelenésekor 51 éves volt, háta mögött több évtizedes tanítási gyakorlat, több ezer óra olvasás, fordítói tevékenység, tanulmányi út, számos publikáció és meg nem jelent írás, valamint egy hihetetlen nagy tudás és tájékozottság, mely tapasztalatok és ismeretek mind fő művének megírására készítették.

A tanulmány Ellen Key 1900 előtti pedagógiai és írói munkásságát-melyekről magyar nyelven nem jelent meg írás- kívánja bemutatni Ronny Ambjörsson az umeå-i egyetem (Svédország) professzorával, a Svéd Tudományos Akadémia tagjával, Ellen Key legnagyobb ismerőjével és kutatójával történt konzultációk, a svéd nyelvű irodalom és magának Ellen Key műveinek alapján.

Svédország a 19. században

1842-ben Svédországban bevezetik a kötelező elemi oktatást. Létrejönnek a népiskolák (folkskola vagy folkis, ahogy a gyerekek nevezték). Számos kérdésben nem tudnak közös nevezőre jutni ilyen például a képzés hosszúsága. . Abban viszont egységes volt az álláspont, hogy a diákoknak meg kell tanulniuk olvasni, írni és ennek keresztény nevelési keretek között kell megvalósulnia. Az egyház kezében volt az oktatás. Gondot jelentett még az, hogy a mintegy ötven fős osztályokban gyakorlatilag lehetetlen volt bármiféle eredményt felmutatni. Egy másik vitatott kérdés az volt, hogy a magasabb osztályok kizárólag fiúk számára voltak fenntartva. A lányok oktatása, ezért többnyire otthon történt vagy a nagyobb városi magániskolákban. Ilyen iskola volt, többek között, Anna Whitlock magániskolája is, ahol Ellen Key mintegy húsz évig tanított.

A *gyermek évszázada* megjelenése előtti mintegy fél évszázad Svédországban az az időszak, mikor a nők előtt számos, magasabb képzési lehetőség is megnyílik. 1853-tól a Zeneakadémia, 13 évvel később a Művészeti Akadémia nyitotta meg kapuit a nők előtt. 1859-től pedig egy tanítóképző szeminárium alakult, ahol magántanulóként nők is leérettségizhettek 1870-től. Hatalmas szakadék tátongott a tanulás lehetősége és a megszerzett tudás kamatoztatása, gyakorlatban történő alkalmazása között. A nőknek egészen 1923-ig kellett arra várniuk, hogy állami foglalkoztatásban is részesülhessenek. Ez a frusztráció formálta ezen művelt és tanult nők gondolatait és cselekedeteit. Ők a leányiskolák világában tudtak kibontakozni és tudásukat kamatoztatni.

Svédországban a 19. században a tanulási lehetőséget a művelt elit birtokolta. Ennek ellensúlyozására, tiltakozásként jöttek létre a népfőiskolák a különféle tömegmozgalmak, mint egyházi szervezetek és a munkásszövetségeknek köszönhetően. Svédországban az első három népfőiskola 1868-ban alakult.

Ellen Key családja és gyermekkora

Ellen Karolina Sofia Key 1849. december 11. -én látta meg a napvilágot. Ahogy *Louise Nyström-Hamilton* (1904), egyik életrajzírója írja: egy fiatal és boldog pár gyermekeként, mely szavakkal azt fejezte ki, hogy szülei szerelemházasságot kötöttek. (Ennek későbbi műveiben lesz jelentősége). Smålandban született, Sundsholmban, Svédország déli részén. Egész életében megtartotta småland-i dialektusát. Emil Key és a grófi származású Sophie Posse gyermekeként egy jómódú, művelt családban nőtt fel, ahol a könyv nagy értéknek számított. Édesapja magasabb rangú hivatalnokként dolgozott és az Aftonposten nevű napilap egyik szerzője volt. Nem kis szerepe volt a svéd vasút megépítésében, egy népfőiskola és egy földműves iskola alapításában is. Idővel megfogalmazódott benne egy agrárpárt megalakításának gondolata. Így lesz Emil Key a Svéd Agrárpárt országgyűlési képviselője a svéd parlamentben. Ellen Key egy liberális-keresztény családban nőtt fel. Egy olyan családban, ahol a liberális gondolkodás, az atyai szigor és az asztalkörüli felolvasások határozzák meg mindennapjaikat. Hat testvére közül egyedül neki járt külön szoba íróasztallal. Ezt a szobát még akkor is megtarthatta, amikor a ház már nem volt a család tulajdonában.

Ellen Key és testvérei is csak nagyon rövid ideig részesültek formális oktatásban. Ellen Key-t anyai nagyanyja tanította négyévesen először olvasni. Saját bevallása szerint ötévesen ejtették rabul a könyvek (*Nyström-Hamilton*, 1904:35). A Key családban a gyerekek úgy bővítették könyvtárukat, hogy saját maguk vásárolták azokat. Pénzt pedig úgy tudtak gyűjteni, ha lemondtak a cukor- és a lekvárevésről. Ezért cukor és lekvár pénzt kaptak. Testvéreivel együtt otthon tanították. Nem tettek különbséget a fiúk és a lánygyerekek oktatása közt. Először édesanyja, majd pedig hatévesen egy német, később, tizennégy évesen egy francia nevelőnő oktatta. Angolul édesanyjától tanult meg. Német nyelvtudása segítségével már tízéves korától német nyelvű regényeket olvasott. Édesanyja nem sok pedagógiai érzékkel bírt. Tanítási módszereit felnőtteként elítélte. A gyerekek pozitív visszacsatolást is kevésszer kaptak. A szülők egymásnak és egymásért éltek. Ebben a társulásban kevés hely és idő jutott gyermekeik számára.

Ellen Key 16 évesen, az 1864-65-ös tanévben bentlakásos diák volt az Åhlin nővérek iskolájában, Stockholmban, amikor konfirmálására készült. Az egész országból fogadtak diákokat. Ellen Key húga is idejárt. Történelmet, földrajzot,

természetismeretet, matematikát, hittant, svéd nyelvet és irodalmat, franciát, angolt és németet tanítottak itt. Egy évvel később, amikor Stockholmból hazatért, édesanyja feladatként ráosztotta hat évvel fiatalabb húga és egy azonos korú kislány tanítását. Néhány évvel később legfiatalabb húga tanítását is rábízták.

Nagy szigorban nevelték őket: az asztalnál reggeli és vacsora közben a testvérek körbeállták az asztalt. Kizárólag kenyeret és tejet szolgáltak fel nekik. A személyzetet utasították arra, ha valamelyik gyerek nem viselkedne jól, mosogató ronggyal a nyaka körül küldjék ki a konyhából. Tilos volt engedély nélkül kinyitni a szájukat. (Key, 1915:376). Ellen Key Nyström-Hamiltonnak írt levelében azt is megemlíti, hogy tizenhat éves volt, amikor először meg mert szólalni az asztalnál (Nyström-Hamilton, 1904:39). Édesanyjuk változó egészségi állapota miatt - tüdőbeteg volt - külön szárnyba költöztették a gyerekeket, hogy ne zavarják. Ekkor a tizennyolc éves Ellen Keyre és a német nevelőnőjükre bízta az összes gyermek nevelését és tanítását. Gyakorlatilag testvérei pótanyja lett és az is maradt életében. Ellen Key leveleiben 'gyermekeimnek' szólítja testvéreit.

Ellen Key magába forduló gyermek volt, aki élt-halt a könyvekért. A kézimunkázás nem kötötte le: csak a könyvek. Alkalmatlansága a ház körüli munkák iránt és azok - véleménye szerint - szükségtelen volta feszültséget teremtett otthon. Ennek a feszültségnek nem kis szerepe volt a gyermekneveléssel kapcsolatos véleményének formálásban. Végül szülei is megengyhültek: mentesült mindenféle házkörűli feladat alól. Két kötelezettsége maradt: a kisebb testvérek tanítása és a virágoskert gondozása. Jómódban, csodálatos környezetben, gyönyörű és értékes képek, festmények, gobelinek és nagyon sok könyv között nőtt fel, melyek mind tudását bővítették, fantáziáját, látókörét, szépérzékét és a természethez való viszonyulását fejlesztették.

Már nagyon korán vágy ébredt benne tudásának továbbadására. 1866-tól egy ún. vasárnapi iskolát működtetett otthon Sundsholmban, az ottani alkalmazottak gyermekeinek. Történelem, természettudomány és költészetet órákat tartott, valamint kölcsönbe adta könyveit tanítványainak. Már ekkor megfogalmazódott benne a nép művelése. Ezen a nyáron, az akkor tizenhét éves Ellen Key megjárja a poklot: két náluk nyaraló unokatestvére a szemeláttára fullad bele a vízbe. Azon a nyáron éppen ő maga próbálta megtanítani őket úszni. Innen gyökeredzik nála Isten létének megkérdőjelezése, melyről naplójában is olvashatunk. 1868 és 1876 között a család a téli hónapokat Stockholmban tölti miután Emil Key képviselő lett. Ekkor, 1868-ban kezdi el írni naplóit, a *Tankeböcker-eket* (Gondolatkönyveket), összesen tízet, melyek mintegy tíz évet ölelnek át. Mivel egy érdeklődő, olthatatlan tudásszomjjal rendelkező fiatal hölgy volt, minden lehetőséget megragad, hogy ismereteit bővítse. Éppen ekkor alakult angol mintára a *Läsesalongen* (Olvasószalon). A megalakult olvasószalon mögött Sophie Adelsparre (1823-1895), a korai svéd nőmozgalom úttörője állt, aki a *Tidskrift för hemmet* magazin (Magazin az Otthonért) alapítója és tulajdonosa volt, melynek szorgalmas olvasója volt Ellen Key. Ez a magazin Észak-Európa első nőknek szóló magazinja volt (1859- és 1886 között). Adelsparre asszony felkéri Ellen Keyt, hogy írjon a magazinjába. Ez a magazin a nőmozgalom egyik szócsöve volt. Ennek a lapnak válik legfőbb irodalomkritikusává Ellen Key. Első irodalmi cikkét egy norvég írónőről, Camilla Collett-ről írta 1874-ben. A magazin hasábjain írásai jelennek meg angol szerzőkről és műveikről (pl. George Eliotról (1879-ben és 1882-ben), Elizabeth Barrett Browningről (1879-ben)).

Adelsparre-t és Key-t erősen foglalkoztatták a nők és férfiak képzésbeli egyenlőtlenségei. Ebben a témában mások tollából is nagyon sok cikk jelent a magazinban. A nők továbbtanulási lehetőségeinek korlátai témája volt számos

összejövételnek, melyeket a magazin szerkesztősége szervezett. 1875-ben egy nagy találkozót szerveztek iskolaigazgatók és egyéb érdeklődők részvételével a lányképzéssel témakörében. Hatalmas lehetőség volt a lányiskolákban, mivel ezekben nem központilag meghatározott tantervvel és szigorúan előírt tanítási módszerek új módszerek, szabadabb pedagógiai elképzelések megvalósítása. A lányiskolákkal egy újabb lehetőség nyílt meg számára tudásának átadására. Adelsparre maga is szervezett vasárnapi és esti iskolákat Stockholm különböző részein mintegy 700 kislányt kb. 70 tanítónő oktatott. Ellen Key az ún. Klara csütörtöki iskolában is tanított. Ebben az iskolatípusban az alábbi tantárgyakat tanították: olvasás, írás, földrajz, történelem és természetismeret. Ebben az iskolában 7-15 kislány volt osztályonként.

Ellen Key egy pezsgő pedagógiai környezetbe csöppent. Ekkor már aktívan járt a Rossander nővérek iskolájába *Lärokurs för fruntimmer* (Tanfolyam Nőknek). Rossanderéknek kor leghíresebb tudósait sikerült foglalkoztatni. Ellen Key itt megismerkedhetett az aktuális tudományos felfedezésekkel és olyan tézisekkel, mint pl. az evolúció elmélete. 1868-tól 1872-ig a téli hónapokban járt ide Svéd nyelvet-és irodalmat, természetismeretet, művészettörténetet, svéd- és világtörténelmet és élettant tanult. Az iskola mellett előadásokat hallgatott, melyek közül a művészeti akadémiáról Dietrichson professzor előadásai érdekelték a legjobban. 1871-ben Björstjerne Björnson norvég író előadását hallgatja, aki többek között beszél a norvég népfőiskolákról is. Ellen Keyt nagyon megragadják szavai. 1873-ban személyesen is megismerkednek egymással, amikor is Björnson egy újabb előadást tart Grundtvigról, a népfőiskola szellemi atyjáról.

1873-ban édesapját külföldi körúttjára asszisztense, titkára és tolmácsaként elkíséri. Először Bécsbe, ahol a világiállításra is ellátogatnak. Édesapja végrehajtó volt, apósától örökölte meg a feladatot, Kalmar mellett és azon célból utazott Ausztriába Franciaországba és Németországba, hogy ottani javítóintézeteket és gyermekotthonokat tanulmányozzon. Ezen látogatás mély benyomást gyakorolt Ellen Key-re: elutasítja testi fenyítés minden fajtáját. Mikor hazaérkeznek 1874-ben, édesapja képviselőtársa igazgatói pozíciót ajánl neki egy népfőiskolán. Ellen Key ekkor több själland-i (Dánia) népfőiskolát is felkeres, de felmérve a felelősséget, ami egy intézmény vezetésével jár, nem fogadja el a felkérést. Legfőbb vágya az, hogy szülőföldjén egy népfőiskolát létesíthessen nők számára. Sajnos, ez csak álom marad. Ellen Key újabb felkéréseket kap, hogy Helsingborgban és Landskronaban vezessen népfőiskolát. Mindkét felkérést végül visszautasítja.

A Rossander-féle iskolát kiváló eredménnyel végzi. Két megjegyzést is írnak a bizonyítványába: éles eszű és olvasott. Szívesen itt tartanánk tanárnak. Ez így is lett: egy tanévig, 1874-ben, földrajzot tanított. Itt tartotta élete első előadását is Erik Gustaf Geijer (1783-1848) svéd költő, történész, filozófus és zeneszerző életéről 1875-ben. Ezen iskola falai között ismerkedett meg Anna Whitlock-kal és Julia Kjellberggel, akik egy életen át barátai maradtak. 1876-ban egy vándortúrára indulnak Norvégiába, ahol felkeresik Björnstjerne Björnson-t is, az író.

Ellen Key édesapja biztatására kezd cikkeket írni a *Dagens Nyheter* (Napi hírek) című napilapba. Számos írása jelenik meg az újság hasábjain. Az, hogy milyen szerteágazó volt a figyelme jól mutatja az is, hogy ekkor segít népi eszközöket, tárgyakat gyűjteni Arthur Hazeliusnak (1833-1901) az akkor alakuló stockholmi *Skansen* megalapításához.

1876 és 1880 között édesapja mellett marad és dolgozik a parlamenti időszakok alatt. Apja beszédeit is ő írja. Miután édesanyja egészségi állapota miatt visszaköltözik Sundsholmba, Ellen Key a Stockholm belvárosában levő lakás háziasszonya lesz.

Lakásukban a politikai és szellemi élet képviselői rendszeresen összegyűlnek és politikai, , ideológiai párbeszédet folytatnak.

A lakás egyik szobáját, régi iskolatársának és barátnőjének, Anna Whitlocknak adták ki, aki 1879-ben nem messze innen nyitja meg hét diákkal reformiskoláját. Amikor Ellen édesapja 1883-ban visszavonul a politikai élettől és elköltözik Helsingborgba postamesternek, megfordul a helyzet: Ellen Key költözik be Anna Whitlock lakásába. Ott bérel magának egy szobát. (Ellen Key egészen 1884-ig együtt lakik barátnőjével, mikor is saját lakást vásárol). A lakás az iskola épületében volt. Itt, a Rörstrandgatanon, kezd el tanítani 1880 őszén a heti 14 órában. Nagyon szerény körülmények között él, nagyon keveset keres. Nagybátyjának másolási és tisztázási munkákat vállal, hogy kiegészítse fizetését. Amikor írói munkássága kezd kiteljesedni, órarendjét úgy alakítja, hogy legyen ideje írni és csak a hét négy napján tanít. Ellen Key osztotta Anna Whitlock pedagógiai elveit, aki Franciaországban ismerkedett meg az új pedagógiai eszmékkal. A következőket vallja: tanári és nevelőmunkájában a kor eszméivel, a valósággal akarja tanítványait megismertetni. Jó emberekké és kultúreemberekké szeretné őket nevelni (Björklund 1931:48).

Az iskola indulásakor nagyon kevés tanárt foglalkoztattak. Ellen Key a történelmet és irodalomtörténetet tanította. Ahogy a diákjaik száma nőtt, úgy bővült a tantestület is. Az akkori tudóstársadalom színe-java, mint például Karl af Geijerstam a publicista és természettudós, Knut Wicksell, a közgazdász vagy a liberális politikus Karl Staaff, azaz, Ellen Key és Anna Whitlock radikális barátai tanítottak itt. Mivel barátok voltak a tanárok, családias légkör lengte körül az iskolát.

Az iskolának sajátja volt az életre nevelés. Ezt az ún. 'szabad beszéd' nevű párbeszédklubban gyakorolhatták a felsőbb osztályok diákjai. A klub egyik alapeszméje a szólásszabadság volt. A megvitatott témák közül néhány fennmaradt. Ilyenek voltak pl. 'Helyes-e a gyermekek konfirmációja akkor, amikor nincsenek azzal még tisztában, hogy vallási különbségek léteznek?', vagy 'Lehetséges lenne-e az Ön megszólítást használni a hölgyem, kisasszony vagy címek helyett?' 'Jogos dolog-e a háború?' Egyszerűbb, de lányokat nagyon is foglalkoztató témák is felmerültek, mint pl. a fűzőhasználat kérdése. Mindenféle témára nyitottak voltak. A diszkurzusokat Ellen Key vezette. A rangidős diákok a tanárokkal együtt beszélhették meg az őket érdeklő témákat. A témákat is a diákok javasolhatták. Minden vitaindító beszélgetést egy diák vezetett be az adott téma felvezetésével. Ezek a kérdések később is előjönnek, mikor is Ellen Key és Anna Whitlock tagjai lesznek az ún. Tizenketteknek.

Anna Whitlock és Ellen Key az iskolában számos újítást vezetett be mind a módszertan, mind pedig a gyerekekkel való bánásmód terén. Anna Whitlock és Ellen Key esténként összeült és nemcsak az iskola ügyeiről, hanem a politikáról és irodalomról is cseréltek gondolatokat. Egy gyümölcsöző, egymást inspiráló barátság fűzte őket össze. Ha valamilyen tankönyv hiányzott, írtak vagy fordítottak egyet. Edward Clodd könyvét, *A Religionernas Barndom*-ot (A vallások gyerekkora) címűt Ellen Key ültette át svédre. 1887-ben közösen egy gyermekvers antológiát adtak ki. Az iskolában tanuló lányoknak kötelező könyv volt a Robinson Crusoe olvasása, ami Rousseau szerint is az egyetlen elfogadható könyv volt Émile számára. Gyakoriak voltak a kirándulások rendszeresek voltak, melyek alkalmával kint a szabadban tartottak órákat. Anna Whitlock egy kis házat is bérelt Stockholm szép parkos-erdős részében, ahol botanikát és zoológiát tanítottak. Igazi állatokkal és növényekkel. Az 1880-as években ilyen empirikus módszerek alkalmazása a tanításban újdonságnak számítottak. A tudást játékosan szerették volna átadni a diákok számára. Azt az elvet vallották, hogy a diákok maguk lássanak és tapasztaljanak meg mindent. Ne csak a könyvekből tanulják meg a tananyagot. Múzeumlátogatások és igazi könyvek olvasása

volt az egyik vezérelv az iskolában. Ellen Key az iskola 40 éves jubileumi ünnepségén tartott beszédében beszélt arról, hogy pedagógiai munkájuk célja a kutatási kedv ébresztése, kérdésfeltevés (a kérdezni merés), és az őszinteség, melyekre egy egész életszemlélet épülhet. Kettőjük közül Anna Whitlock volt a gyakorlatiasabb. A földrajz tanítása mellett ő rendezte az iskola ügyeit. Ellen Key kicsit földtől elrugaszkodott, de egy hihetetlen tanár volt, akinek nehezebbre esett a fegyelmezés. Elméletben nagyon szép gondolatai voltak a gyermeknevelésről, de azokat gyakorlatban nem mindig sikerült tökéletesen kivitelezni. Ugyanakkor ezen a fegyelmezési hiányosságoktól eltekintve régi tanítványai az egekig magasztalták Ellen Keyt. Sigrid Björklund könyvében utal arra, hogy Ellen Key véleménye szerint túl szigorú volt az iskola. A gyerekek Anna nénit sokszor vaskalaponak tartották és félték tőle, Ellen nénit pedig istenítették. Lousise Nyström-Hamilton régi tanítványok visszaemlékezései alapján jellemzi. Sokan közülük azt emelték ki, hogy emberként bánt velük. Mia Leche Löfgren, aki maga is diák volt a Whitlock iskolában azt írja könyvében, hogy Ellen Key mindig gyakorlatban is megmutatta, amit tanított. Amikor úgy érezte, hogy állampolgári ismeretekből nem tudnak eleget, elvitte őket a parlamentbe.

1893-ban megalakul Stockholm új koedukált iskolája Anna Whitlock iskolájának tanáraival. Whitlock-i vegyes iskolának hívták. Ekkor a magasabb osztályokba még csak lányok jártak és Ellen Key kizárólag a lányokat tanította.

Ez az új vegyes iskola egy magán reformiskola volt és az is maradt egészen a bezárásáig 1978-ig. Az iskolában az órarend és a tárgyak beosztása és tanítása a gyerekek szellemi szintjének figyelembevételével történt. A tanítás nagyban épült a gyerekek önálló feldolgozó tevékenységére. Ezt csak úgy lehetett megvalósítani, hogy kevés diák volt egy osztályban :10-15 tanuló. (Ellen Key számára a 12 fő volt az ideális osztálylétszám). Az iskolába felekezeti hovatartozás nélkül lehetett beiratkozni. A diákok és szülei maguk dönthették el, hogy szeretnének-e hittant tanulni vagy sem. Az 1890-es években ez az iskola nagyon népszerű volt a gazdagabb zsidó származású polgárok körében:számos zsidó származású diákjuk volt.

Ellen Key hamarosan szűknek érzi az iskola kereteit. Népművelő munkáját a stockholmi Munkásintézetben tudja megvalósítani. Ez az a fórum, ahol kiélhette felvilágosító küldetését. Irodalomból, történelemből, valamint etikából tartott előadásokat, de még olyan témákat is érintett, mint a véleménynyilvánítás szabadsága és a sajtószabadság. Mivel magával ragadó stílusa és elragadó személyisége volt, egyre bővült hallgatóinak száma. Nyström-Hamilton Ellen Keyről írt könyvében (férje, Anton Nyström alapította a Munkásintézetet) egyetlen negatívumot említ. Ellen Key nem nagyon tudott hallgatóinak szellemi színvonalához leereszkedni, egy kicsit túl magasra tette a mércét.

Ellen Key vezető személyisége volt, az ún. Új Idun-nek (Idun a tavasz istennője, az örök ifjúság almájának őrzője a skandináv mitológiában), mely ellenpólusa kívánt lenni az Idun Társaságnak, mely kizárólag férfiakat tömörített. Az Új Idun 1885-ben alakult. Az összejövetelek alkalmával aktuális nőkérdéseket vitattak meg.

Ellen Key egy másik csoportosulásnak is vezéralakja volt: 1890-ben találkoztak először azok a művészek, írók és kiadók, akik magukat Juntának nevezték. Ellen Key volt a háziasszonya ezeknek az összejöveteleknek. (Az 1870-es években magánórákat adott zsidószármazású ifjú hölgyeknek. Hárman közülük barátnői és a Junta tagjai is voltak. Egyikőjük a mai napig is létező, híres könyvkiadó tulajdonosának a lánya volt). Az összejövetelek alkalmával felolvasásokat tartottak és az aktuális politikai, ideológiai kérdéseket vitatták meg.

Népfelvilágosító és népművelő tevékenysége az úgynevezett Tizenkettek-ben folytatódott. Ez egy kötött szabályok nélküli egyesülés volt. Barátnőjével, Amalia

Fahlstedt-tel (1853-1923) írónővel és iskolaigazgatóval 1892-től szerveztek rendszeres társasági összejöveteleket különböző társadalmi osztályokhoz tartozó nők részére. Tizenkettes csoportokba osztották a meghívottakat (innen a Tizenkettek elnevezés) és ezekkel az összejövetelekkel az volt a céljuk, hogy így csökkentsék a távolságot a társadalmi osztályok között. Ellen Key korábban már hasonló kezdeményezésben részt vett. Ismerőse, Elisabeth Rosenius (1848-1889) alapította meg a varrónők egyesületét, ahol Ellen Key a résztvevőket szintén felolvasással és előadásokkal szórakoztatta.

Pedagógiai gondolatai mellett nagyon sok előadást tartott és tanulmányt írt a nőkérdés, az általános választójog, szólásszabadság témakörében, házasság, szerelem, valamint irodalmi témákban. Az 1890-es években számos diákegyesületnél, nőegyesületnél tartott előadásokat Uppsalában Koppenhágában, Kristiániában, valamint Helsinkiben.

Ellen Key gondolatai a nevelésről és az oktatásról (1900 előtt)

Ellen Key újszerű pedagógiai gondolataival előfutára volt reformiskoláknak és pedagógiai gondolkodóknak (Montessori, Waldorf-iskolák, Korczak). Ahogy már fentebb láthattuk, Ellen Key ötvenéves koráig elsősorban tanár és előadó volt. 1883-tól Anna Whitlock iskolájában tanított és előadásokat tartott a stockholmi Munkásintézetben. A téma mindig más volt. Festészet, irodalom, történelem, nők jogai és megannyi más, az élet minden területére kiterjedő kérdések. Ahogy láttuk, tanári munkája mellett nagyon sok időt fordított filozofálgatásra és írásra is. Montaigne, Rousseau Spencer nagy hatással voltak rá, de legfőképp saját átélt tapasztalatai és a gyermekora inspirálta legfőbb művének megírására. *A gyermek évszázadában* megfogalmazott gondolatok közül számosat már korábban papírra vetett. Ezek egy része naplóiban olvasható, mások pedig publikált tanulmányaiban. Naplóját *Tankeböcker-nek*, azaz gondolatkönyveknek nevezte. Naplóját soha nem adták ki. Ezeket tavaly, 2015-ben, digitalizálták a Svéd Királyi Könyvtárban, így hozzáférhetővé váltak mindenki számára. A gondolatkönyveket, összesen tízet tizenéves korában kezdte el írni, az elsőt 1968-ban, azaz tizenhét éves korában, az utolsót 1879-ben, harmincéves korában fejezte be. Azzal, hogy nem eseményeket, történéseket ír le, hanem legbelsőbb gondolatait, egy kicsit formabontó. Etikái, vallási, és morális kérdéseket feszeget. Találhatók bennünk egészen rövid és nagyon bőven kifejtett gondolatok is. Érdekes, hogy a tíz naplót magába foglaló tokra ő maga írta rá, hogy 'ezek a legfontosabb hozzájárulások az belső életem történetéhez'. Az alábbiakban néhány pedagógiai gondolat és elmélkedés Ellen Key naplójából a teljesség igénye nélkül:

Gondolatkönyveiben többször foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy- véleménye szerint- nem mindenfajta képzés való nőknek. Már az első naplójában leírja, hogy a nőknek is van joguk orvosnak tanulni vagy köztisztviselővé válni. Nem szabad akadályt gördíteni eléjük. Egy másik, nagyon fontos kérdést boncolgat még az első naplóban: a világ dolgairól elmélkedni magasabb rendű dolog, mint a szövszéken szép sávokat szőni, vagy finom desszerteket készíteni. Ezek saját életéből merített gondolatok. Szülei biztosították számára a szabad gondolkodást és a házimunkáktól való mentességet.

Ellen Key számára feladat volt a tanítás és tudásának, ismereteinek átadása. A tanítást, ahogy már láthattuk, egészen korán elkezdte. Többször elmélkedik azon, hogy a tudást nem fitogtatásra, hanem a társadalom jobbítására kell felhasználni. Húszéves

korában az népfőiskolákban látta élete céljának beteljesülését. Foglalkoztatta a fiúk és lányok oktatása közötti különbség kérdése. Azt írja, hogy a fiúkat kiképezik, a lányokat képezik. A fiúk sokkal többoldalú képzést kapnak. A lányokat csak jobb emberré nevelik. Felteszi a kérdést: Miért van különbség a kettő között? Alapvetően emberek vagyunk és nem kellene különbséget tenni. A negyedik naplójában írja, saját magán tapasztalta, hogy az összes figyelmeztetés, kioktatás, amit gyermekkorában kapott, mind a tapasztalat által lett valóságos. Mindent meg kell tapasztalnunk, csak akkor érthetjük meg. Ezt a tételt a Whitlockiskolában gyakorlatban is alkalmazta. Hetedik füzetében már odáig megy, hogy egy nőnek nemcsak képezze magát, a történelmet és az irodalmat ismerje, hanem a mai dolgokban is járatosnak kell lennie. Ismerje a törvényeket, mert különben idegeneként fog saját hazájában élni.

A nyolcadik füzetben, 1873-ban, a tudás és a képzés kérdését feszegeti. A kettő között éles határt húz. Véleménye szerint a nevelés során a lélek töltődik meg tudással. A tudás semleges, mely mind jóval és rosszal is megtölthető. tehát nem a képzéstől válunk jobb emberekké. A képesség semleges és ezt töltjük meg tartalommal. Emiatt már nagyon korán kritikát fogalmaz meg nemcsak az elemi, hanem a középiskoláról is, mert az iskola azokon az alapokon nyugszik, hogy mindenkinek ugyanazt a képzést kell adni.

Ellen Key szerint az oktatás mindig egyéni tapasztalatból és személyes igényekből kell, hogy kiinduljon. Ez egészen az alapoktól így működik. Véleménye szerint már az írás és olvasás tanulásnál is ezt az alapvetést kell alkalmazni. Fontos, hogy a gyermek olyan tárgyat tanuljon, ami akkor éppen érdeklik. A tanítás lényege az is, hogy összefüggéseket megértsünk. Itt Ellen Key már a kicsi gyerekekre is gondol és megemlíti, hogy a mesék milyen fontosak számukra, melyek egy kronológiai és sokszor földrajzi rend alapján épülnek fel. Azaz ne ugrálgassunk a történelemben, és a közeletről a távolabb felé haladjunk. A legjobb nevelés az otthonban történhet csak meg. Az iskola adja a tudást, de az otthonnak kell megteremteni azt a környezetet, ahol ezen tudás természetesnek tűnik. A kilencedik naplójában, vetődik fel a testi fenytés kérdése, mellyel szemben fenntartásai vannak és elítéli azt. Azt írja, hogy a testi fenytés az állati én-t hozza ki az emberből. Azt az állati én-t, amit a gyermekből ki akarunk irtani. A gondolatsort így zárja: soha nem szabad egy gyermeket megütni.

Ellen Key szerint a lányiskola az az iskolatípus, ahol meg lehet az otthonhoz hasonló körülményeket teremteni. Ezeket a gondolatok minden bizonnyal Jenny Rossandertől hallotta, amikor odajárt és aki írt is erről 1865-ban egy cikket a *Tidskrift för Hemmet*-be. 'Om matematik såsom undervisning för flickor' (Matematikáról, mint tantárgyról lányoknak) címmel. Azon a véleményen van, hogy otthon kell az édesanyának a gyermekét tanítani. Naponta fél órát, nem többet, azért, hogy nem vegyünk el az időt a játéktól. A lényeg nem a tanuláson és a tudáson van, hanem a gondolatébresztésen.

Ellen Key két fő orgánumban publikált. Az egyik a *Tidskrift för Hemmet* (Magazin az Otthonért), a másik a *Verdandi*, az Uppsalai Egyetem folyóirata. A *Verdandi* nemcsak egy folyóirat volt, hanem egy hallgatói társaság is, mely a népműveléssel foglalkozott. Szánjunk néhány mondatot a folyóirat főszerkesztőjére Anna Sandtrömre (1854-1931), kinek pedagógiai gondolkodását Ellen Key magáévá tette. Anna Sandtröm ugyanúgy a felsőbb tanárszemináriumot végezte el, mint Anna Whitlock. Tanított az úgynevezett Åhlinska iskolában is, de elégedetlen volt az iskola tanítási módszereivel. A kor hangulatát jól tükrözi, hogy 1880-ban, még csak álnéven mert írni a lányiskolákról és az azokban folyó oktatásról. Ebben az írásában megfogalmazza, hogy az iskolának inspirálnia kell. A diák személyiségének fejlesztése kell, hogy a tanítás középpontjában álljon. A tanítás lényegét egy szóval fejezi ki: realizmus. Ez,

Sandström szerint azt jelenti, hogy mindig a konkrétól az absztraktig kell eljutni. Ezek a gondolatok Ellen Keynél is megjelennek.

Anna Sandtröm központi alakja lett egy tanárokból álló társaságnak, akik rendszeresen találkoztak és vitatták meg a tanítás és az iskola kérdéseit. A kor pedagógiai gondolatai a tanításról a *Vernandi* folyóirat hasábjain jelentek így ez a folyóirat kor pedagógiai gondolatainak legfőbb közvetítője lett. Ez idő előtt nem volt pedagógiai tanszék az egyetemen, nem lehetett pedagógiát tanulni. Ez a társaság a kor pedagógiai tudását és ismereteit osztotta meg egymással. A folyóirat egészen 1927-ig létezett. Ellen Key 1884-be írja első, pedagógiai témájú tanulmányát a *Verdandi* nevű pedagógiai folyóiratba a '*Böckerna mot läseböckerna*' (Könyvek az olvasókönyvek ellen) címűt, melyben a valódi könyvek értékét és hasznosságát ecseteli.

Egy következő gondolat: a gyerekek nem szeretnek manipuláltak lenni. Azonnal észre veszik. A kész játékok korlátozzák a gyerek fantáziájának kibontakozását. Az a játék, amit a gyerek maga készít stimulálja a képzelőerőt. *Hemlöshet*, azaz Otthonalanság című írásában, mely szintén a *Vernandi*-ban jelent meg 1887-ben a szülőket azzal vádolja, hogy elhanyagolják gyermekeiket. A nevelést másra bízzák. Az iskolának is nagyobb szerepe lesz így, mert olyan dolgokat is meg kell tanítania, melyeket elődeink otthonról hoztak és amit a mai gyerekek már nem tudnak otthonról hozni. A gyerekek régen látták szüleiket dolgozni. Ezzel munkamoráljuk is fejlődött. Felteszi a kérdést: Milyen viszonyuk lesz a munkához, ha nem látnak felnőttet dolgozni? Ebben az új helyzetben az iskolának és az otthonnak együtt kell működnie. Az otthonnak otthonnak kell lennie, nem pusztán egy tartózkodási helynek. Ellen Key nem javasol megoldást, csak felveti a kérdést és felhívja arra a figyelmet, hogy megoldást kell erre a problémára találni. Ellen Key az otthont egy miniatűr társadalomnak tekinti, ahol a valósággal természetes módon kerülnek kapcsolatba a gyerekek. Az otthon egy modell, ahol megtanulnak dolgozni. Azt javasolja, hogy a gyerekeknek mindig legyenek elfoglaltságaik, feladataik. Így megtanulnak tekintettel lenni a többi családtagra. Konkrétabb elképzelése is volt: az iskola első két évét töltsék a gyerekek otthon, az édesanyjuk tanítsa őket, azért, hogy a tanítás-tanulás során biztonságban érezzék magukat mielőtt a formális oktatásba belecsöppennek. Az otthoni iskola gondolata a *Verdandi* hasábjain jelent meg 1888-ban, '*Ett yttrande i samskolefrågan*' (Egy észrevétel a vegyes iskola kérdéséhez) címen. Ellen Key azt fejtegeti, hogy az anyáknak, lánytestvéreknek otthoni kurzusokat kellene tartaniuk a kicsi gyerekeknek. Kiemeli, hogy az otthoni iskolának különböznie kell az óvodáktól. 1879-ben londoni útja során egy kitérőt tesznek Hamburgba, ahol fröbéli 'kindergarteneket' látogatnak meg. Ellen Key nagyon kritikus: azok arról szólnak, hogyan szabadítsuk egy az otthont a gyermekektől. Az óvodában vágnak, rajzolnak, fonnak és megtanulnak játszani. Ez nem baj, fontos a játék és a tánc-tanulás, de ez a fajta foglalkoztatás nem ad elég teret a gyermekek kreativitásának a kibontakoztatására. Az így nevelt gyerekek megnyomorodnak. Parancsra cselekednek. Azonos kis téglácskákká válnak, akiket bele lehet építeni a porosz rendszerbe. Az óvoda koraéretté, megnyomorodottá és képzelőerőnélkülivé tesz.

Amikor 1887-ben Finnországban vegyes iskolákat látogatott nagyon pozitívan állt ezen iskolatípushoz. Kifejezte abbéli aggályát, hogy a tanítást befolyásolni fogja az a tanítási módszer, ami a középiskolákat jellemezte. Ezen iskolák mind állami iskolák voltak, nehezen lehetett bármi újítást bevezetni az adminisztratív akadályok miatt. Ellen Key úgy gondolta, hogy ezek már eleve magániskolákként kell, hogy létrejöjjenek és mindenképp egy férfi és egy női vezető tanárunk legyen. Ha magániskola lenne,

akkor nem tartozna semmilyen felekezeti alá és így, a keresztény hittan is csak egy választható tantárgy lehetne. Példának az észak-amerikai vegyes iskolákat hozza.

Ellen Key legnagyobb kritikája korának iskolájával szemben az, hogy tényeket tanítanak. Tényekre épül az oktatás, de a célja ne pusztán a tények átadása legyen. A cél a tanítás legyen. Az 1891-ben megjelenő újabb cikkében, a *'Själamorden i skolorna'* (Lelkek gyilkolása az iskolában) a fennálló iskolarendszer indulatos kritikája. Véleménye szerint az iskolának sikerül megsemmisítenie azt a kíváncsiságot és azt az alkotási kedvet mellyel a gyermekek az iskolába érkeznek. Ez azért van, mert a képzés nem veszi figyelembe, azt, hogy nem mindenkit érdekel minden téma. Az egyén képzésének kell átvennie a helyét. Vannak olyan tárgyak melyeket, meg kell tanulni: olvasás, számolás. 12 éves kortól a saját érdeklődési korának megfelelő oktatásban kell részesülnie. Az önálló munka és tanulás kell, hogy felváltsa az oktatást. Négy sarokköve van az elképzelésének: a specializáció (olyanoknak, akik érdeklődést mutatnak valami iránt), a koncentráció (bizonyos területekre meghatározott ideig és meghatározott időpontban), az önálló munka (projektmunka egész évben) és a valóság megérintése (hogy a gyakorlatban is megismerhessék a dolgokat). Meg kell jegyeznünk, hogy ez a felfogás nagyon hasonlít ahhoz, amilyen oktatást Ellen Key kapott. Nem igazán kellett iskolapadot koptatnia ötven más gyerekkel együtt. Mindig teljes figyelmet kapott és választ a kérdéseire. Az általa olvasott könyveket ő maga választotta. Állattannal otthona környékén ismerkedett. Nevelőnőivel megbeszélhette olvasmányait és szüleivel magasröptű eszmecseréket folytathatott. Ez egy nagyon kivételes helyzet. Ezt a tudást és szellemet szerette volna megosztani mindenkivel.

1897-ben egy előadást tart *'Bildning: några synpunkter'* (Művelés:néhány megjegyzés) címmel és ez a *Vernandi*-ban is megjelenik. Itt a művelés, képzés fogalmát definiálja. Kifejti, hogy a művelés alapja a szellemi képesség négy alappillére: az emlékezés, a képzelőerő, a felfogóképesség és az érzék. Ezen írások után fog hozzá *A gyermekek évszázadának* a megírásához.

Végszó

1902-ben amikor a Munkásintézetben elhangoznak búcsúelőadásának szavai már forr körülötte a levegő. Nagyon erős kritikát fogalmaznak meg vele szemben mind a keresztény, mind pedig a konzervatív oldalról. Carl David af Wirsén (1842-1912) svéd költő, irodalomkritikus, a Svéd Tudományos Akadémia titkára egy igen sértő pamfletben, mely az *'Ellen Key világszemlélete és munkássága íróként'* címet viselte, mindenkit óvott attól, hogy Elley Key műveit forgassa. 1902-ben Vitalis Norström (1856-1916) svéd filozófus és akadémiai tanár is élesen bírálta az *'Ellen Key harmadik birodalma- egy tanulmány a radikalizmusról'* című tanulmányában. Miután megírja *A gyermek évszázada* című művét, melyet két évvel később átdolgozott formában németre is lefordítanak, a sok támadás elől, 1905 és 1909 között egy európai előadókörúton vesz részt. Ekkor látogat el, többek között, Magyarországra is 1905-ben, ahol női hallgatósága dicshimnuszokat zeng róla, Bródy Sándor és Jób Dániel pedig meglehetősen negatív tudósításokat közölnek az eseményről a Magyar Hírlap, illetve a Pesti Napló hasábjain.

A gyermek évszázada nemzetközi hírnevet hozott Ellen Key számára és anyagi jólétet. A mű eladott példányai után befolyó bevételek lehetővé tették számára, hogy ezek után már csak az írásnak szentelje életét és megépíthesse álomotthonát. 1910-

ben visszatér Svédországba és elkezd új otthonát építeni Strand-on, Ombergnél, a Vät-tern tó partján saját elképzelései és tervei szerint.

Strandi otthonában egymásnak adták a kilincset a századforduló híres művészei, írói, politikusai és királyi családok tagjai. Vendégkönyve mintegy háromezer nevet számlál. Mindenki előtt nyitva állt az ajtaja. A környékbeli gyerekeknek kölcsönzött könyveket.

Strandon élt házvezetőnőjével és kutyájával 26 évig. Erőt és békét a természetből merít: hatalmas sétákat tesz a környéken és úszik a Vättern vizében. 1926-ban távozott az élők sorából, hetvenhét éves korában. Västervik-ben temetik el szülei mellé, ahol ma is található a sírja. Otthona a mai napig dolgozó nőknek fenntartott vendégház, ahol a könyvtára és berendezési tárgyai is megtalálhatók.

Strandi házában, a kandallója felett egy idézet látható, mely idézet nagyon jól jellemzi Ellen Key személyiségét: *'Accende et arde'*, azaz gyújtsd meg és égj! Abban a tudatban megy el, hogy a XIX. század, ahogy ő fogalmazta, a nők évszázada volt és a XX. század a gyermekek évszázada lesz. Pedagógiai elképzelései közül számos megvalósult, de még szép számmal akad számunka is tennivaló a XXI. században.

Irodalomjegyzék

Björklund, S. (1931). *Anna Whitlock: en svensk märkeskvinna*. Stockholm.

Björndahl, M. (2006). *Ellen Key 1849-1926 Svensk utbildningsivrare*.

<http://www.margaretabjorndahl.se/ellenkey.htm> [2016. 02. 14.]

Key, E. (1915). *Minnen av och om Emil Key I*. Stockholm.

Nyström-Hamilton, L. (1904). *Ellen Key: en lifsbild*. Stockholm.